

20-Yanvar, 2026-yil

**XX АСР БОШЛАРИДА ЎЗБЕК САҲНА САНЪАТИДА АЁЛ
ИЖРОЧИЛАРНИНГ ЎРНИ**

*Тошкент вилояти Охангарон Шаҳар
6-сонли болалар мусика ва санъат мактаби
" Анъанавий хонандалик" бўлими ўқитувчиси
Аллаева Жамила Элмуродовна*

Аннотация: Ушбу мақолада XX аср бошларида ўзбек саҳна санъатида аёл ижрочиларнинг шаклланиши, ижтимоий-тарихий шароитлар, маданий жараёнлар ва театр ҳамда мусиқа санъатида аёлларнинг иштироки масалалари илмий жиҳатдан ёритилади. Мазкур даврда аёлларнинг саҳнага чиқиши жамиятдаги анъанавий қарашлар, диний-маърифий муҳит ва маданий ислоҳотлар билан боглиқ ҳолда мураккаб кечган. Мақолада аёл ижрочиларнинг театр ва мусиқа соҳаларидаги ўрни, уларнинг ижодий фаолияти, ижтимоий тўсиқлар ва маънавий-маърифий аҳамияти таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: ўзбек саҳна санъати, XX аср бошлари, театр, мусиқа, аёл ижрочилар, жади́дчи́лик, маданий ислоҳотлар, ижтимоий қарашлар, санъат тарихи.

XX аср бошлари Марказий Осиё, хусусан, Ўзбекистон худудида ижтимоий-сиёсий ва маданий ҳаётда туб ўзгаришлар юз берган давр ҳисобланади. Бу жараёнлар таълим, матбуот, адабиёт ва санъат соҳаларида ҳам янги йўналишларнинг шаклланишига сабаб бўлди. Айниқса, ўзбек саҳна санъатида профессионал театр маданиятининг юзага келиши ва тараққий этиши ушбу даврнинг муҳим хусусиятларидан бири бўлиб, унда аёл ижрочиларнинг саҳнага кириб келиши алоҳида аҳамият касб этади.

Анъанавий жамиятда аёлнинг ижтимоий ҳаётдаги фаоллиги чекланган бўлиб, унинг омма олдида чиқиши, айниқса, саҳнада ижро этиши оғир танқид ва қаршиликларга сабаб бўлар эди. Шундай бўлса-да, XX аср бошларидаги маърифий ҳаракатлар, жади́дчи́лик ғоялари ва маданий ислоҳотлар натижасида аёлларнинг санъатдаги иштироки босқичма-босқич кенгайиб борди. Ушбу мақолада аёл ижрочиларнинг ўзбек саҳна санъатидаги ўрни тарихий-илмий асосда таҳлил қилинади.

Ўзбек саҳна санъати XX аср бошларида янги босқичга кўтарилди. Бу даврда театр санъати халқнинг маънавий ҳаётида муҳим тарбиявий ва маърифий восита сифатида намоён бўла бошлади. Театр орқали: жамиятдаги ижтимоий муаммолар кўтарилди; маърифат, илм ва маданият ғоялари тарғиб этилди; халқни замонавий ҳаётга тайёрлаш мақсад қилинди.

Жади́д зиёлилари театрни “тирик мактаб” деб баҳолаб, уни халқ онгини уйғотиш воситаси сифатида кўрдилар. Шунинг учун театр саҳнасида кўтарилган мавзулар

орасида: саводсизликка қарши кураш, аёллар ҳуқуқи, оилавий муносабатлар, урф-одатлар танқиди каби масалалар муҳим ўрин тутди.

Бироқ театрда аёл ролларини ижро этиш муаммоси ўша даврдаги энг мураккаб масалалардан бири бўлган. Чунки сахнада аёл чиқишига ижтимоий муҳит тайёр эмас эди.

XX аср бошларида аёлларнинг сахнага чиқиши қуйидаги омиллар билан чекланган:

Ўзбек театрининг илк даврларида аёл роллари асосан эркаклар томонидан ижро этилган. Бу ҳолат: сахна маданиятининг тўлиқ шаклланишига тўсқинлик қилган; образларнинг табиий чиқишини чеклаган; аёл қаҳрамонлар тақдири ҳақидаги мавзуларни тўлиқ очиш имкониятини камайтирган.

Бироқ театр ижодкорлари ва жаҳид зиёлилари бу муаммони ҳал қилиш зарурлигини тушунганлар. Улар аёлларни театрга жалб этишни жамият маърифати учун муҳим деб ҳисоблаганлар.

XX аср бошларида сахнага чиққан аёл ижрочилар нафақат санъат ривожига, балки жамият онгининг ўзгаришига ҳам катта таъсир кўрсатди.

Аёл ижрочиларнинг сахнага кириб келиши театрда: реалистик образлар яратилишига; драматик сахналарнинг таъсирчан чиқишига; ижтимоий мавзуларнинг чуқурроқ очилишига имкон берди.

Аёллар нафақат театрда, балки қўшиқчилик ва мусиқа ижрочилигида ҳам муҳим ўрин эгаллади. Улар халқ қўшиқларини, лирик куйларни сахнада ижро этиб, миллий мусиқа маданиятининг оммалашishiга ҳисса қўшдилар.

Аёл ижрочилар сахнада: жасоратли, билимли, ҳуқуқини англайдиган, ижтимоий фаол аёл образларини яратдилар.

Бу эса жамиятда аёлга нисбатан муносабатнинг ўзгаришига таъсир қилди.

Аёл ижрочиларнинг сахнага чиқиши фақат санъат воқеаси эмас, балки ижтимоий аҳамиятга эга жараён эди. Бу ҳолат: аёллар ҳуқуқи масаласини кун тартибига чиқарди; жамиятда тенглик ғояларини кучайтирди; қизларнинг таълим олиши ва ижтимоий фаоллигига туртки берди. Театр сахнасида кўтарилган мавзулар орқали жамият аёлларнинг: кадри, имкониятлари, жодий салоҳияти борлигини кўра бошлади.

Аёл ижрочиларнинг сахна санъатидаги иштироки ўзбек маданияти тарихида янги даврни бошлаб берди. Уларнинг фаолияти қуйидаги натижаларга олиб келди:

1. Профессионал театр ривожланди
2. Сахна маданияти бойиди
3. Аёл ижрочилиги мактаби шаклланди
4. Жамиятда маънавий янгиланиш кучайди
5. Аёллар ижтимоий ҳаётга фаолроқ кириб келди

Хулоса

XX аср бошларида ўзбек сахна санъатида аёл ижрочиларнинг ўрни жуда муҳим тарихий ва маданий аҳамиятга эга. Уларнинг сахнага кириб келиши театр ва мусиқа

санъатининг профессионал ривожланишига хизмат қилди. Шу билан бирга, аёл ижрочилар фаолияти жамиятдаги анъанавий қарашларнинг ўзгаришига, аёлларнинг ҳуқуқ ва имкониятлари кенгайишига таъсир кўрсатди. Демак, аёл ижрочилар нафақат санъат соҳасида, балки ижтимоий тараққиёт жараёнида ҳам муҳим ўрин тутган.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. “Театр”, “Ўзбек театри”, “Саҳна санъати” мақолалари. — Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2000–2005.
2. Фитрат, Абдурауф. Танланган асарлар. — Тошкент: Фан, 1996.
3. Чўлпон. Адабий-танқидий мақолалар ва публицистика. — Тошкент: Гафур Ғулом номидаги нашриёт, 1993.
4. Қодирий, Абдулла. Танланган асарлар. — Тошкент: Гафур Ғулом номидаги нашриёт, 1994.
5. Каримов, Н. Жадидчилик ҳаракати ва ўзбек маънавияти. — Тошкент: Маънавият, 2001.
6. Қосимов, Б. Жадид адабиёти ва театр санъати. — Тошкент: Фан, 2004.
7. Ҳасанова, М. Ўзбек театри тарихи. — Тошкент: Ўқитувчи, 2002.
8. Шарипова, Д. Ўзбекистонда театр санъатининг ривожланиш босқичлари (XX аср бошлари). — Тошкент: Фан, 2008.
9. Саидова, Г. Ўзбек маданияти ва санъати тарихи. — Тошкент: Мусиқа, 2010.